

УДК 343.148(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.35>

ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ФОРМА УЧАСТІ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Педос Ю.В.

*ад'юнкта відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0005-3053-5713*

Педос Ю.В. Проведення експертизи як форма участі експерта у кримінальному провадженні.

Автором статті проведено аналіз сучасного стану правового регулювання та наукових розробок у сфері використання спеціальних знань експерта під час його залучення для проведення експертизи у кримінальному провадженні. Увагу сконцентровано на проведенні експертизи саме як форми участі експерта у кримінальному судочинстві. На підставі проведеного дослідження визначено, що проведення експертизи є складною процесуальною дією, що складається з певних етапів, а саме: залучення експерта за дорученням або на договірних умовах та використання спеціальних знань експертом під час здійснення експертного дослідження, результатом якого є складання висновку. Здійснено ґрунтовний аналіз кожного етапу проведення експертизи під час кримінального провадження, за результатом якого автором зазначено про необхідність закріплення в положеннях кримінального процесуального законодавства чіткої форми процесуального документа як юридичної підстави проведення експертизи, а також доповнення щодо обов'язку інформування про факт та мету залучення експерта. Автором визначено необхідність дотримання певного алгоритму дій під час залучення експерта для проведення експертизи, що передбачає встановлення підстав для проведення експертизи, збір даних для проведення дослідження, ухвалення рішення про проведення експертизи та формулювання питань перед експертом, під час якого необхідним є окреме залучення спеціаліста для участі в підготовці необхідного переліку запитань. Акцентовано увагу на дотриманні порядку надання висновку експерта з врахуванням особливостей та вимог на всіх етапах проведення експертизи. Досліджуючи проведення експертизи як форму участі експерта у кримінальному провадженні, автором наголошено про важливість визначення фактичних підстав її проведення, перевірки належності та якості об'єктів дослідження, врахування особливостей призначення експертизи та порядку залучення експерта, алгоритму використання спеціальних знань, якими володіє експерт, а також дотримання вимог щодо складання та оцінки висновку експерта як самостійного процесуального джерела доказів, що повинно відповідати критеріям належності, допустимості, достатності та достовірності.

Ключові слова: експерт, участь, кримінальне провадження, експертиза, спеціальні знання, використання, дослідження, залучення, клопотання, доручення, постанова, етапи, юридичні та фактичні підстави.

Pedos Y.V. Conducting an examination as a form of expert participation in criminal proceedings.

The author of the article analyzed the current state of legal regulation and scientific developments in the field of using the expert's special knowledge when engaging him to conduct an examination in criminal proceedings. Attention is focused on the conducted examinations as a form of expert participation in criminal proceedings. Based on the research conducted, it was determined that conducting an examination is a complex procedural action consisting of certain stages, namely: engaging an expert by order or on contractual terms and using special knowledge by the expert during the conduct of an expert study, the result of which is the preparation of an opinion. A thorough analysis of each stage of the examination during criminal proceedings was carried out, as a result of which, the author noted the need to establish in the provisions of criminal procedural legislation a clear form of a procedural document as the legal basis for conducting an examination, as well as an addition regarding the obligation to inform about the fact and purpose of involving an expert. The author has determined the need to adhere to a certain algorithm of actions when engaging an expert to conduct an examination, which involves establishing the grounds for conducting an examination, collecting data for conducting a study, making a decision to conduct an examination and formulating questions for the expert, during which it is necessary to separately involve a specialist to participate in the preparation of the necessary list of questions. Attention is focused on compliance with the procedure for providing

an expert opinion, taking into account the specifics and requirements at all stages of the examination. Investigating the conduct of an examination as a form of expert participation in criminal proceedings, the author emphasizes the importance of determining the factual grounds for its conduct, verifying the appropriateness and quality of the objects of research, taking into account the specifics of the purpose of the examination and the procedure for involving an expert, the algorithm for using the expert's special knowledge, as well as compliance with the requirements for compiling and evaluating the expert's conclusion as an independent procedural source of evidence, which must meet the criteria of appropriateness, admissibility, sufficiency and reliability.

Key words: expert, participation, criminal proceedings, examination, special knowledge, use, research, involvement, request, assignment, resolution, stages, legal and factual grounds.

Постановка проблеми. Участь експерта у кримінальному провадженні це специфічна діяльність, що спрямована на забезпечення реалізації завдань кримінального процесу шляхом застосування спеціальних знань під час проведення експертизи. Разом з цим, така участь не може зводитися лише до виконання експертного дослідження або до взаємодії зі сторонами кримінального провадження, оскільки охоплює ширший комплекс процесуальних та фактичних дій. Адже, порядок та особливості залучення експерта в якості учасника кримінального провадження залежать від обставин кримінального провадження. Дослідження проведення експертизи як однієї з форм участі експерта у кримінальному провадженні спонукало до виокремлення та на аналізу низки проблемних питань, що стосуються сприйняття самого поняття «проведення експертизи» як форми такої участі, визначення фактичних та юридичних підстав, а також етапів проведення експертизи, кожен з яких має свої особливості та порядок, тощо.

Стан опрацювання проблематики. В наукових колах постійно ведуться дискусії щодо визначення та закріплення в положеннях кримінального процесуального законодавства окремих аспектів використання спеціальних знань, якими володіє експерт під час проведення експертизи у кримінальному провадженні. Так, дослідженню піднятій проблематиці в статті присвятили свої праці такі науковці як: А.С. Амеліна, О.В. Бишевець, Г.П. Власова, А.Г. Вуйма, Г.І. Глобенко, К.Г. Дікевич, А.В. Дудич, К. Ісмадова, О.М. Калачова, В.В. Кошинець, Я.О. Кулик, В.М. Ревако, Н.М. Сенченко, Я.А. Соколова, О.М. Шрамко, Г.В. Щербакова, М.С. Ющенко та ін. Разом з цим, проведені дослідження стосуються вивчення певних аспектів використання спеціальних знань у кримінальному провадженні та проведення експертиз у кримінальних провадженнях щодо окремих видів правопорушень.

Метою статті є дослідження проведення експертизи як форми участі експерта у кримінальному провадженні, визначення фактичних та юридичних підстав залучення експерта, встановлення етапів проведення експертизи.

Виклад основного матеріалу. Однією з форм участі експерта у кримінальному провадженні є проведення експертизи, порядок якої регламентовано відповідними положеннями КПК України (ст. 242–244 КПК України)[1] та іншими нормативно-правовими актами: Законами України [2], Постановами Кабінету Міністрів [3], наказами [4], тощо. Першим питанням під час нашого дослідження постає розуміння самого поняття «проведення експертизи» як форми участі, адже: з одного боку, згідно ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII [2], це дослідження об'єктів, явищ і процесів, що здійснюється на основі спеціальних знань у будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, з метою надання висновку з питань, що будуть розглядатись в суді; з другого, відповідно до ч. 1 ст. 242 КПК України [1] проведення експертизи полягає у проведенні експертною установою, експертом чи експертами, залученими сторонами кримінального провадження або слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках, передбачених положеннями КПК України, експертизи, якщо для з'ясування обставин кримінального провадження необхідним є використання спеціальних знань.

В наукових працях зустрічається визначення експертизи як процесуальної дії, що полягає у фактовому розгляді й дослідженні об'єктів, пов'язаних із розслідуванням кримінального провадження, з метою отримання об'єктивних висновків та встановлення істини [5, с. 330]. Зокрема, К. Ісмадова називає проведення експертизи процесуальною дією, що полягає в дослідженні експертом речових доказів та інших матеріалів, за завданням слідчого або судді, задля встановлення фактичних даних та обставин, що мають значення для кримінального провадження [6, с. 90].

На нашу думку, неможливо чітко назвати таку форму участі експерта у кримінальному провадженні як проведення експертизи, зокрема, дослідженням, слідчою (розшуковою) або процесуальною дією. Так, законодавець, регламентуючи проведення експертизи положеннями КПК України, розмістив їх у 21 Главі КПК України, що має назву «Слідчі (розшукові) дії». Отже, проведення експертизи є одним із видів слідчих (розшукових) дій. Разом з цим, постає питання щодо суб'єкта

проведення експертизи, адже слідчі (розшукові) дії проводяться уповноваженими на те особами – слідчим, дізнавачем, прокурором, слідчим суддею та суддею. В межах кримінального провадження зазначені особи наділені процесуальним правом призначення експертизи за своєю ініціативою або за клопотанням сторони кримінального провадження та потерпілого. Що ж стосується самого проведення експертизи, законодавець чітко зазначає суб'єкта її проведення – експертна установа, експерт або експерти (ч. 1 ст. 242 КПК України).

Отже, проведення експертизи пов'язано з комплексом заходів, що передують, провокують, забезпечують та фіксують увесь алгоритм дій, що необхідно здійснити для призначення та проведення самого експертного дослідження. Так, К. Ісмаєва вважає, що сам процес підготовки експертизи є алгоритмом дій, що включає: збирання необхідних матеріалів, щодо яких будуть з'ясовуватись питання; вибір моменту призначення експертизи; визначення предмету судової експертизи; формулювання запитань експерту та визначення об'єму дослідження [6, с. 90-91]. Погоджуючись з такою думкою, необхідно зауважити, що проведення експертизи є складною процесуальною дією, що складається з певних етапів, направлених на виконання однієї мети.

Визначаючи систему дій, що відбуваються в процесі проведення експертизи, необхідно виокремити етапи її проведення. На нашу думку, враховуючи процесуальну сутність участі експерта у кримінальному провадженні [7], етапами проведення експертизи у кримінальному провадженні є:

1. *Залучення експерта за дорученням та на договірних умовах.*

2. *Використання спеціальних знань експертом під час здійснення експертного дослідження, результатом якого є складання висновку.*

Отже, дослідження порядку та особливостей залучення експерта для проведення експертизи як її початкового етапу вказує на наявність наступних аспектів:

1) порядок залучення експерта ототожнюється з моментом призначення експертизи та є слідчою (розшуковою) дією, порядок якої регламентується положеннями кримінального процесуального законодавства. При всьому розмаїтті експертних досліджень порядок залучення експерта для їх проведення повинен відповідати правилам, встановленим законодавцем. Так, відповідно до положень п. 1 ч. 1 ст. 243 КПК України «експерт залучається для проведення експертизи за дорученням сторони кримінального провадження», що полягає у прийнятті такого рішення уповноваженими особами: слідчим, дізнавачем, прокурором, слідчим суддею та суддею.

В рамках кримінального провадження всі рішення приймаються шляхом складання відповідних процесуальних документів, якими доручається проведення експертизи. Зокрема, Г.П. Власова, О.М. Калачова, В.В. Кошинець, Я.А. Соколова та Г.В. Щербакіна, зазначають, що для проведення експертизи обов'язково потрібна наявність фактичних і юридичних підстав. Фактичною підставою є відомості та факти, що свідчать про певні обставини кримінального правопорушення, які виступають передумовою для проведення експертизи у кримінальному провадженні. Юридичною ж підставою є передбачена законодавством процесуальна форма правового акту [8, с. 8-9].

Отже, експерт може бути залучений слідчим, дізнавачем та прокурором шляхом винесення постанови, якою вони доручають експертній установі (експерту чи експертам) проведення експертизи. Слідчий суддя за результатами розгляду клопотання сторони захисту про залучення експерта має право доручити проведення експертизи шляхом винесення ухвали (п. 3 ч. 1 ст. 244 КПК України). Суд, під час судового розгляду, за клопотанням сторін кримінального провадження та потерпілого складає ухвалу про доручення на проведення експертизи (ст. 332 КПК України). Також законодавець передбачає залучення експерта на договірних умовах стороною захисту самостійно (п. 2 ч. 1 ст. 243 КПК України).

В положеннях ст. 7-1 Закону України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII [2] зазначено, що підставою проведення судової експертизи (обстеження і дослідження) є відповідне судове рішення, рішення органу досудового розслідування або договір з експертом (експертною установою) у разі проведення на замовлення інших осіб. Положення п. 1.8. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.01.1998 р. № 53/5 також вказують, що підставою проведення експертизи є процесуальний документ про призначення експертизи, що складається уповноваженою особою або договір з експертом (експертною установою) [4].

На нашу думку, порядок залучення експерта як учасника кримінального провадження для проведення експертизи, в частині визначення форми процесуального документа про доручення проведення експертизи, потребує кримінального процесуального закріплення, адже в Законі України «Про судову експертизу», як вище зазначено, законодавець декларує про юридичні підстави проведення експертизи.

Крім того, М.С. Ющенко та Н.М. Сенченко пропонують інформувати іншу сторону кримінального провадження стороною захисту про залучення експерта для проведення експертизи, а також

надавати інформацію про зміст завдань, що поставлені перед експертом [9, с. 230]. Вважаємо, що таке повідомлення надало б стороні обвинувачення та потерпілому можливість завчасно, а не після відкриття матеріалів кримінального провадження, прийняти рішення про необхідність проведення повторної, додаткової чи комплексної експертизи. Ці дії, в першу чергу, будуть направлені на дотримання засади розумних строків кримінального провадження.

Зокрема, на нашу думку, необхідним є доповнення ст. 243 КПК України ч. 2 в наступній редакції: «2. Сторона, що залучає експерта, зобов'язана надіслати іншій стороні або потерпілому повідомлення про факт та мету залучення експерта.»

2) особливості залучення експерта полягають в підставах проведення експертизи, адже законодавець передбачає залучення експерта для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, ч. 1 ст. 242 КПК України, а також встановлює підстави для обов'язкового проведення експертизи, забезпечення якої покладає на слідчого, дізнавача та прокурора (ч. 2 ст. 242 КПК України). Крім цього, законодавець встановлює обмеження та не допускає проведення експертизи для з'ясування питань права (ч. 1 ст. 242 КПК України).

Отже, основною підставою для залучення експерта до кримінального провадження для проведення експертизи є необхідність застосування спеціальних знань, якими він володіє для встановлення певних даних, інформації або відомостей, що мають значення для з'ясування обставин кримінального правопорушення. Разом з цим, на нашу думку, проблемним питанням є те, що в положеннях ст. 242 КПК України регламентується тільки необхідність проведення експертизи, а перелік підстав для залучення експерта відсутній, окрім обов'язкових випадків проведення експертизи.

3) залучення експерта для проведення експертизи включає певний алгоритм дій, який, на нашу думку, можна визначити наступним чином:

- встановлення фактичних та наявності юридичних підстав (постанова, ухвала, договір) для проведення експертизи,
- збір вихідних даних (об'єктів) для проведення експертного дослідження,
- ухвалення рішення про проведення експертизи,
- постановка питань перед експертом (на цьому етапі є необхідність запрошення експерта в кримінальному процесі).

Наступним етапом проведення експертизи, що підлягає окремому дослідженню є *використання спеціальних знань експертом під час здійснення експертного дослідження*, результатом якого є складання висновку. Цей етап полягає саме в процесі проведення експертизи експертом або експертами з метою перевірки, оцінки зібраних доказів або одержання нових доказів у кримінальному провадженні. Процес такого дослідження полягає в комплексі дій, що здійснюються експертом, використовуючи спеціальні знання, якими він володіє.

Проведене нами дослідження спонукало до визначення такого алгоритму дій: підготовка до проведення (отримання доручення або укладання договору, аналіз поданих об'єктів для дослідження та кола поставлених питань перед експертом, прийняття рішення про відмову від проведення експертизи або необхідність надання додаткових матеріалів для проведення повного дослідження), проведення самого експертного дослідження (аналіз, синтез, оцінка результатів) та складання експертом висновку.

Висновок експерта є процесуальним джерелом доказів (ч. 2 ст. 84 КПК України), що повинен відповідати критеріям належності, достатності та достовірності (ст. 85 КПК України), а також допустимості (ст. 86 КПК України). Він повинен бути складений та отриманий відповідно до положень КПК України, стосуватись тільки обставин кримінального провадження, а відомості, що в ньому містяться повинні бути достовірними та достатніми для підтвердження досліджуваних обставин. Крім того, предметом судового розгляду можуть бути тільки ті висновки експертів, що були надані в результаті проведення судової експертизи на основі спеціальних знань (ст. 1 Закону України «Про судову експертизу») [2].

Як самостійне процесуальне джерело доказів, висновок експерта є найбільш кваліфікованою формою використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві, що сприяє всебічному, повному, об'єктивному дослідженню обставин провадження та постановленню законних, обґрунтованих та вмотивованих судових рішень. Разом з цим, він не має переваг у доказовому значенні щодо інших процесуальних джерел та, з метою врахування відомостей, що в ньому містяться в сукупності з іншими доказами, підлягає належній перевірці та оцінці на загальних підставах. Особливістю такого висновку є те, що він ґрунтується на спеціальних знаннях, якими не володіють слідчі, дізнавачі, прокурори та судді.

На думку Ю. Пілюкова, критерії оцінки висновку експерта залежать від ряду факторів, до яких дослідник відносить: правильність формулювання питань, що ставляться перед експертом для вирішення, законність здобуття об'єктів дослідження, їх достатність та якість [10, с. 102]. Разом

цим, на нашу думку, порядок складання та отримання висновку експерта передбачає врахування особливостей та вимог на всіх етапах проведення експертизи, а саме: наявність фактичних підстав та об'єктів дослідження, дотримання порядку призначення експертизи та залучення експерта (належний ініціатор та наявність юридичної підстави), використання спеціальних знань, якими володіє експерт (відповідність завдання дослідження сфері спеціальних знань; достатність та якість об'єктів дослідження) та складання висновку експертом.

Висновки. Отже, експерт є самостійним учасником кримінального провадження, який залучається за дорученням сторін кримінального провадження, судом та потерпілим для проведення експертного дослідження, за результатом якого він складає висновок, який може бути визнаний судом доказом у кримінальному провадженні. Під час вивчення проведення експертизи як форми участі експерта у кримінальному провадженні встановлено низку проблемних питань, що полягають з розумінні самого поняття та порядку проведення експертизи в цілому, визначенні переліку підстав та порядку залучення експерта; встановленні меж та формулюванні питань, що будуть адресовані експерту, тощо. Разом з цим, впровадження наданих пропозицій та дотримання визначеного нами порядку дій на кожному етапі проведення експертизи створить умови для повного, швидкого та неупередженого досудового розслідування та судового розгляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. (Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994. № 28. ст.232). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
3. Про затвердження Інструкції про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплат винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 р. № 710.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-96-%D0%BF#Text>.
4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.01.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
5. Тактика підготовки, призначення та проведення судових експертиз. Тема 15. Призначення та проведення судових експертиз. Частина третя. Криміналістична тактика. Університет державної фіскальної служби України. С. 327–346. URL: <https://library.nusta.edu.ua/depositary/%D0%9517.pdf>.
6. Ісматова К. Особливість підготовки матеріалів для проведення експертиз. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку юридичної науки, освіти та технологій у XXI столітті в дослідженнях молодих учених*. Харків. 2023. С. 90–92. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/16772>.
7. Педос Ю.В. Процесуальний статус експерта у кримінальному провадженні. *Вісник ХНУВС*. № 2 (109). Харків. 2025. 451 с. С. 339–347. URL: <https://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/issue/view/50/pdf109>.
8. Власова Г.П., Калачова О.М., Кошинець В.В., Соколова Я.А., Щербакова Г.В. *Актуальні питання призначення та проведення експертиз в Україні: наук.-практ. посіб.* К. Національна академія прокуратури України. 2014. 68 с.
9. Сенченко Н.М., Ющенко М.С. Участь експерта у кримінальному провадженні. *Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза*. Розділ 8. С. 227–231. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/59243/1/252854-D1%96-580861-1-10-20220213.pdf>.
10. Пілюков Юрій Процесуальні вимоги до висновку експерта у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. № 3. 2018. С. 99–102. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/312>.